

LUBLIN

pamięć i pamiątki

*

PRZYWILEJE KRÓLEWSKIE

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W LUBLINIE

LUBLIN

pamięć i pamiątki

Przywileje królewskie miasta Lublina XIV-XVIII w.
w zasobie Archiwum Państwowego w Lublinie

ARCHIWUM PAŃSTWOWE
ul. Jezuicka 13 tel. 280-711 235-37 /
Skrytka pocztowa 113
20-050 LUBLIN
00001117

Katalog wystawy

Lublin 1997

130

Wydano z okazji jubileuszu 680-lecia lokacji Lublina, ze środków Urzędu Miejskiego w Lublinie, przy pomocy Lubelskich Zakładów Graficznych S.A.

Wystawa w Trybunale Koronnym w Lublinie

Scenariusz wystawy

Justyna Kliszewska, Józef Kus

Opracowanie plastyczne wystawy

Bożenna Janocińska

Wprowadzenie i opracowanie katalogu

Justyna Kliszewska

Reprodukcje fotograficzne

Piotr Maciuk

Projekt okładki i redakcja techniczna

Alfred Gauda

Projekt logo 680-lecia miasta Lublina

Barbara Bałdyga

Na IV stronie okładki flaga Lublina

Druk Lubelskie Zakłady Graficzne S.A.

WPROWADZENIE

Jubileusz 680-lecia lokacji Lublina na prawie niemieckim to okazja do bliższego spotkania z historią miasta. Wiele cennych materiałów źródłowych związanych z jego przeszłością przechowuje w swoim zasobie Archiwum Państwowe w Lublinie. Są to dokumenty (1317-1792), księgi miejskie (1465-1810), akta (1809-1954) oraz mapy i plany (1802-1947). Na ich podstawie badać można m. in. ustrój samorządowy Lublina, rozwój gospodarczy miasta, zmiany w jego układzie przestrzennym czy też życie mieszkańców w ubiegłych stuleciach. Z tego bogactwa materiałów archiwalnych na wystawie prezentujemy jedynie dokumenty, a właściwie ich część - mianowicie przywileje królewskie. Lublin był bowiem miastem królewskim i to kolejni władcy, nadając mu różne prawa i wolności ustrojowe czy też gospodarcze, stwarzali dogodne warunki dla jego rozwoju.

Warto jeszcze w tym miejscu wyjaśnić jaką rolę w okresie przedrozbiorowym pełnił dokument (dyplom). Ustanawiał on mianowicie lub potwierdzał pewien stan prawny. Służył także jako świadectwo upoważniające do wykonywania pewnych czynności. Spisywano go zgodnie z przyjętymi w danej epoce i miejscu zasadami, głównie na pergaminie czyli odpowiednio wyprawionej skórze bydłowej, a w miarę upowszechniania się papieru również na nim. Dyplom taki uwierzytelniano podpisem i pieczęcią wystawcy (wystawców) bądź pieczęciami i podpisami stron, których dotyczył. Ważną grupę wśród tych dokumentów stanowiły przywileje lokacyjne dla miast, które powodowały założenie nowego miasta na prawie niemieckim, bądź nadawały to prawo istniejącemu już ośrodkowi miejskiemu. W Polsce przy lokacji miast wzorowano się na prawie miejskim obowiązującym w Magdeburgu lub Lubece stąd dla prawa niemieckiego używa się często zamiennie określenia *prawo magdeburskie*, *prawo lubeckie*. Prawo niemieckie było bardzo korzystne dla mieszkańców miast. Przede wszystkim gwarantowało im ono autonomię sądowniczą to znaczy, że najwyższą władzę sądowniczą przejmował nad nimi wójt. Mocą takiej lokacji mieszczanie byli zazwyczaj zwalniani na dłuższy czas od podatków i innych powinności na rzecz właściciela miasta, otrzymywali też znaczny obszar ziemi do użytkowania bądź dochody z różnych urzędzeń miejskich (dziś powiedzielibyśmy przedsiębiorstw).

Najstarszy z eksponowanych dokumentów dotyczy właśnie lokacji Lublina na prawie niemieckim. Aktu tego dokonał Władysław Łokietek, a na jego potwierdzenie wydał 15 sierpnia 1317 roku odpowiedni dyplom [Nr 1]. Wykonawcą woli księcia był Maciej, wójt z Opatowca. Powierzono mu urząd wójta lubelskiego i zadanie przeprowadzenia lokacji. Od tej pory najwyższą władzę w Lublinie sprawował wójt dziedziczny i to jego jurysdykcji, a nie wojewody czy kasztelana, podlegali obywatele i mieszkańcy miasta. Mieszczanie zachowali przy tym prawo apelacji do króla. Wójt w ramach swego uposażenia otrzymał co szósty łan¹ gruntu ze stu łanów przydzielonych miastu, trzeci denar z opłat sądowych, dochody z jatek rzeźniczych, karczem, kramów, łaźni, młynów jakie zdoła wybudować w granicach miasta oraz prawo łowienia ryb w sadzawkach. Wyżej wymienione przywileje i dochody wójta były zwolnione od wszelkich podatków na rzecz władcy. Wójt uzyskał też prawo swobodnego rozporządzania swym urzędem. To znaczy mógł wójtostwo sprzedać, zamienić, darować lub cedować na inną osobę. Mieszkańcom Lublina zaś przyznano 100 łanów ziemi za miastem do użytkowania, zwolniono ich wiecześnie od opłat celnych w posiadłościach królewskich oraz na 20 lat od wszelkich innych opłat i ciężarów. Po upływie okresu wolnizny miasto miało płacić na rzecz władcy co roku podatek w wysokości

¹ Jeden łan obejmował obszar około 25 ha.

jednego wiardunku² od każdego łanu. (Reprodukcja i pełny tekst dokumentu, przetłumaczony na jęz. polski, znajduje się na wkładce).

Datę wystawienia tego dokumentu przyjmuje się umownie za początek istnienia miasta, ale trzeba pamiętać, że Lublin przed 1317 rokiem istniał już jako ośrodek miejski.

Nie wiadomo jak Maciej z Opatowca wywiązywał się ze swego zadania. Faktem jest jednak, że w niewyjaśnionych okolicznościach i bliżej nieokreślonym czasie od lokacji Lublina, utracił wójtostwo lubelskie. Właścicielem tego urzędu i jego uposażenia stał się ponownie monarcha. Korzystając z prawa swobodnego dysponowania wójtostwem, Kazimierz Wielki sprzedał je wraz ze wsiami Bronowice i Konopnica niemieckiemu mieszczaninowi, Franczkowi z Moguncji. Dokument potwierdzający tę transakcję wystawiono 25 stycznia 1342 roku [Nr 2]. Określono w nim m. in. na nowo uposażenie wójta oraz źródła jego dochodów, zwalniając go równocześnie od wszelkich opłat i obciążeń na rzecz króla.

W okresie II wojny światowej władze okupacyjne wykorzystały ten dyplom jako podstawę dla obchodów 600-lecia "niemieckości" Lublina.

Na przełomie XIV i XV wieku urząd wójta lubelskiego przeszedł w ręce krakowskich rodzin mieszczańskich. W tym czasie w Lublinie działała już rada miejska (od 2 poł. XIV w.) reprezentująca interesy jego mieszkańców i nastawiona opozycyjnie wobec wójtów dziedzicznych. Liczne konflikty między radą a wójtami spowodowały, że 21 września 1494 roku król Jan Olbracht wydał postanowienie, iż od tej pory wójt i jego następcy będą powoływani podwójcie: biegłego w prawie, wiarygodnego i cieszącego się dobrą sławą, aby wraz z ławnikami sprawował jurysdykcję nad mieszczanami lubelskimi [Nr 3].

Ostateczne rozwiązanie sporów między radą a wójtami nastąpiło wraz z wykupieniem przez miasto wójtostwa wraz ze wsią Bronowice z rąk spadkobierców Stanisława Morsztyna, wójta lubelskiego. Stosowny dyplom sporządzono w Krakowie 27 lipca 1504 roku [Nr 4]. Istotą tego aktu było to, że odtąd władzę sądowniczą nad mieszkańcami Lublina miał sprawować wójt (wraz z ławnikami) wybierany przez radę a nie podwójnie mianowany przez wójta dziedzicznego. Ponadto miasto mogło czerpać korzyści z dochodów płynących ze wsi Bronowice, stanowiącej od tej pory własność kolejnych lubelskich wójtów dziedzicznych.

Dalszą konsekwencją wykupienia wójtostwa było przyłączenie i wcielenie go "na wieczne czasy" do miasta ze wszystkimi należącymi do niego posiadłościami i dochodami. Aktu tego dokonał król Zygmunt Stary, a na potwierdzenie swej decyzji wydał 20 stycznia 1548 roku odpowiedni dokument [Nr 5]. Odtąd posiadłości wójtowskie podlegały jurysdykcji burmistrza i rajców a dochody z nich płynące zasilały kasę miejską. Rada miejska została zwolniona od wypraw wojennych z tytułu posiadania dóbr ziemskich przynależnych do wójtostwa oraz od wszelkich ciężarów publicznych na rzecz króla i państwa, oprócz opłaty szosu.³

Cztery lata po wykupieniu wójtostwa przez miasto - 16 maja 1508 roku król Zygmunt Stary wydał postanowienie aby rajców lubelskich wybierać wyłącznie spośród ławników. Oryginału tego dokumentu nie znamy, zachowało się jednak jego potwierdzenie wystawione 24 grudnia 1760 roku przez Augusta III Sasa [Nr 6].

Spśród ławników biegłych w prawie magdeburskim miał być też wybierany podwójcie, czyli wójt sądowy. Zasady elekcji uregulował dekretem z 11 kwietnia 1523 roku król Zygmunt Stary [Nr 7]. Postanowił on, że wyboru będą dokonywać wspólnie: rajcy, po jednym przedstawicielu z każdego cechu i pięciu mężów reprezentujących pozostałych mieszkańców miasta.

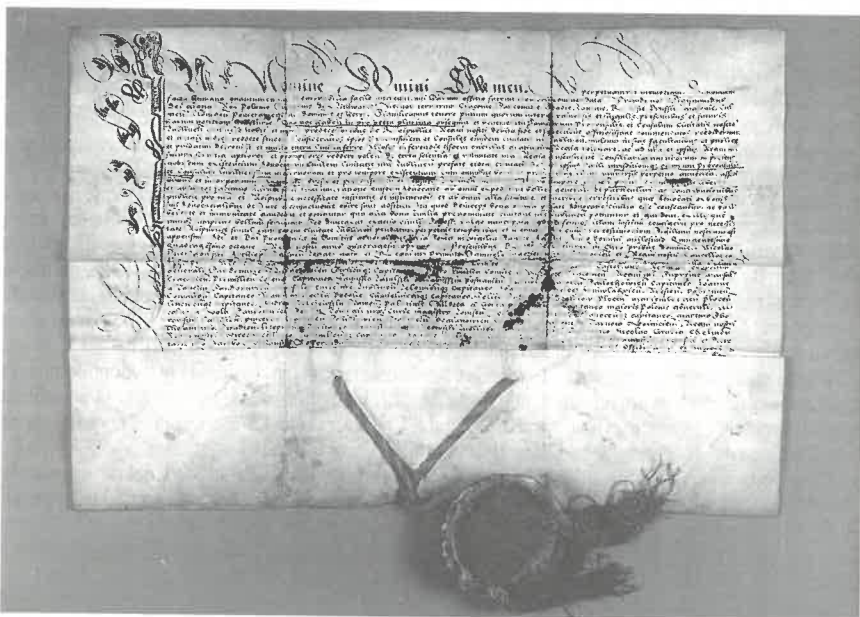
Kolejne dokumenty dotyczące spraw samorządowych Lublina, zachowane w zasobie Archiwum Państwowego, pochodzą z 2 połowy XVIII wieku. Obok wspomnianego już wyżej na uwagę zasługuje jeszcze jeden, gdyż odzwierciedla stosunki panujące wówczas w mieście. Otóż król August III Sas, w związku ze sporami toczącymi się wewnątrz władz miejskich, wydał 31 stycznia

² Wiardunek - około 12 groszy (1/4 grzywny).

³ Szos - główny podatek płacony przez mieszczan na rzecz skarbu koronnego w Polsce przedrozbiorowej. Początkowo uiszczano go od majątku nieruchomego, od XIV w. również ruchomego, zazwyczaj w wysokości 2 groszy od grzywny majątku (grzywna = 48 groszy). Od XVI w. każde miasto płaciło go w zryczałtowanej dla siebie kwocie, którą rada miejska sama dzieliła pomiędzy podatników.

Sprzedż wójtostwa lubelskiego Franczkowi z Moguncji; 25 stycznia 1342 r.

Wcielenie wójtostwa do miasta; 20 stycznia 1548 r.

1763 roku decyzję, mocą której wyjątkowo sam wyznaczył czterech burmistrzów z grona rajców z ubiegłego roku i nakazał mieszczanom posłuszeństwo ich władzy [Nr 8].

Lublin oprócz aktów prawnych istotnych dla rozwoju jego samorządu, otrzymywał od kolejnych władców przywileje kształtujące ekonomiczne podstawy funkcjonowania miasta. Pierwsze przywileje gospodarcze zostały zawarte już w dokumencie lokacyjnym Lublina z 1317 roku. Kolejnym ważnym dokumentem tego rodzaju był przywilej wydany 15 kwietnia 1383 roku przez księcia Jagiełłę i Skirgiełłę [Nr 9]. Na jego mocy mieszczanie lubelscy otrzymali prawo wolnego wstępu na Litwę w celach handlowych oraz gwarancję opieki i bezpieczeństwa w czasie pobytu na terytorium znajdującym się we władaniu tychże książąt.

Dziewięć lat później - 2 stycznia 1392 roku - Jagiełło już jako polski władca nadał miastu na wieczne czasy prawo składu z 8-dniowym przymusem składowym [Nr 10]. Oznaczało to, że odtąd kupcy przejeżdżający przez Lublin musieli przez 8 dni wystawiać swoje towary na sprzedaż i dopiero po upływie tego czasu mogli nie sprzedany towar przewozić dalej.

Następnym ważnym przywilejem było ustanowienie 30 czerwca 1448 roku czterech jarmarków. Kazimierz Jagiellończyk, chcąc dopomóc miastu zniszczonemu wskutek pożaru, ustanowił w Lublinie dwa jarmarki 16-dniowe - jeden zaczynający się 8 dni przed świętem Oczyszczenia NMP (2 II) a drugi zaczynający się w Zielone Świątki i dwa jarmarki 8-dniowe - w święto Wniebowzięcia NMP (15 VIII) oraz na świętych Szymona i Judy apostołów (28 X). Zwolnił przy tym kupców przybywających na dwa pierwsze jarmarki od opłat celnych [Nr 11].

Z kolei król Aleksander Jagiellończyk, aby zwiększyć dochody miasta nękanego ustawicznie przez wrogie najazdy, uwolnił wieczyście mieszkańców Lublina od wszelkich wypraw wojennych, do których byli zobowiązani jako posiadacze dóbr Ponikwoda⁴ - dokument z 13 czerwca 1502 roku [Nr 12], a następnie nadał mieszczanom lubelskim na 1 rok dochód z podatku czopowego⁵ z przeznaczeniem go na obwarowanie i odnowienie miasta - dokument z 8 marca 1506 [Nr 13].

Najwięcej przywilejów gospodarczych zachowało się z czasów panowania dwóch ostatnich Jagiellonów - Zygmunta Starego i Zygmunta Augusta. Oto najważniejsze z nich.

W 1515 roku (29 sierpnia) Zygmunt Stary z powodu pożaru miasta i ciągłego zagrożenia najazdami tatarskimi zwolnił Lublin na 18 lat od podatków na rzecz króla i obronę państwa, na 8 lat od podwód⁶ oraz na 1 roku od czopowego [Nr 14]. Zaś 12 maja 1524 roku wydał zezwolenie, na mocy którego burmistrz i rajcy lubelscy mogli według własnego uznania udzielać pozwoleń na wyrób i sprzedaż gorzałki, a uzyskane w ten sposób pieniądze mieli przeznaczyć na wzmocnienie murów obronnych miasta [Nr 15].

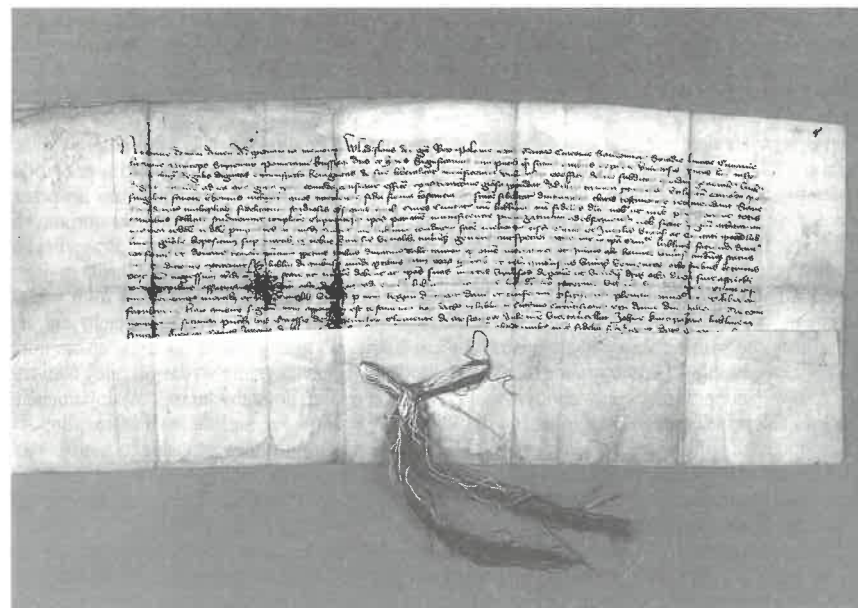
Mimo że wiek XVI był okresem rozkwitu gospodarczego Lublina, niekorzystnie na jego sytuację ekonomiczną wpływały częste pożary miasta oraz upadek handlu z Rusią, którą pustoszyły najazdy tatarskie i tureckie. Dlatego też król zezwolił na założenie za murami miasta nad rzeką Bystrzycą blechu i szlifierni. Blech było to urządzenie służące do bielenia płótna, a bielenie stanowiło jeden z etapów w procesie produkcji płótna. Niektóre miasta posiadały monopol na blech i czerpały z niego znaczne korzyści. W Lublinie urządzenie to założono obok stawu królewskiego, niedaleko ogrodu należącego do klasztoru Brygidek. Szlifiernia z kolei, określona w dokumencie jako *officina ferramentaria* (zakład żelazny), służyła prawdopodobnie do polerowania różnych twardych materiałów np.: metali, kamieni, szkła. Usytuowano ją w pobliżu blechu. Dochody płynące z obu "przedsiębiorstw" miały zasilić kasę miejską. Przywilej na te urządzenia został wystawiony pod datą 29 stycznia 1527 roku [Nr 16].

Kilka lat później - 10 października 1531 roku Zygmunt Stary zatwierdził dekret komisarzy królewskich, zezwalający mieszczanom lubelskim na przejęcie gruntu należącego do klasztoru ss. Brygidek na potrzeby wyżej wspomnianego blechu oraz kanałów [Nr 17]. Przez wiele lat trwały bowiem spory między radą miejską a brygidkami o grunty, na których założono blech i przez które przechodziły rury doprowadzające wodę ze stawu Wrotkowskiego do miasta.

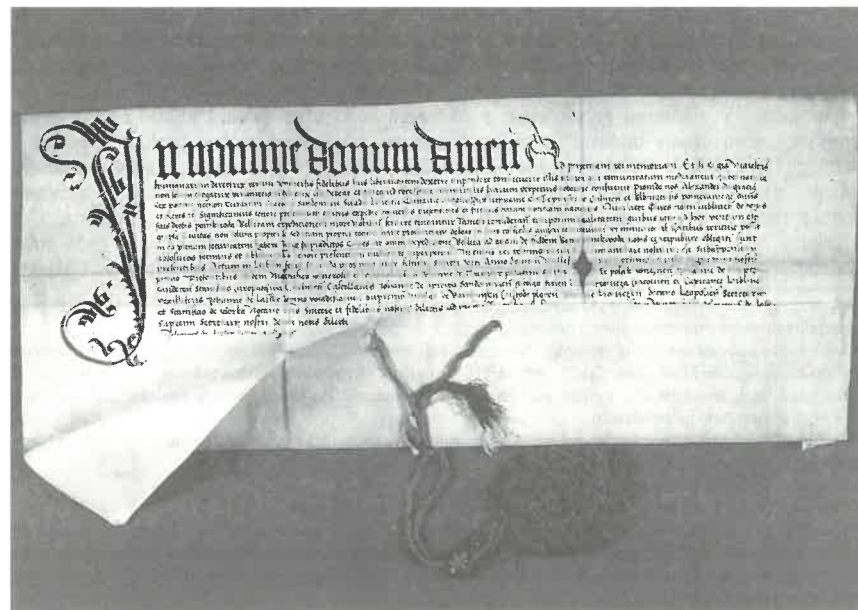
⁴ Miasto zakupiło wieś Ponikwodę w 1487 roku.

⁵ Czopowe - podatek płacony przez mieszczan od wyrobu i sprzedaży alkoholu - piwa, wina, miodu i gorzałki. Nazwa jego wywodzi się od czopu zatykającego beczkę.

⁶ Podwoły - obowiązek dostarczania władcy i jego ludziom koni wierzchowych lub koni (wołów) i wozów.

Prawo składu dla Lublina; 2 stycznia 1392 r.

Uwolnienie Lublina od obowiązku udziału w wyprawach wojennych; 13 czerwca 1502 r.

Z powodu skarg wnoszonych przez mieszczan lubelskich na kupców, którzy jadąc z Wielkiego Księstwa Litewskiego do Wrocławia omijali Lublin i narażali w ten sposób miasto na straty, Zygmunt Stary wydał 9 marca 1537 roku zakaz omijania przez nich Lublina. Zobowiązał przy tym starostę lubelskiego do czuwania nad przestrzeganiem tego zarządzenia i karania łamiących zakaz [Nr 18].

Spośród wielu dokumentów sporządzonych w kancelarii Zygmunta Augusta prezentujemy dwa. Pierwszy, z 24 stycznia 1556 roku, dotyczy nadania burmistrzowi i rajcom lubelskim prawa do pobierania czopowego od mieszkańców miasta i przybyszów. Prawo to przysługiwało im przez dwa lata, a zgromadzone tą drogą fundusze miały być przeznaczone na naprawę murów obronnych miasta [Nr 19]. Drugi dokument to potwierdzenie przywileju na postrzygaliń sukna⁷. Przywilej na to urządzenie spłonął w jednym z pożarów miasta i mieszczanie wystąpili do króla o jego potwierdzenie. Przychylając się zatem do ich prośby Zygmunt August 28 maja 1564 roku wydał dokument, w którym stwierdzał, że nikomu ani w mieście, ani na przedmieściach, ani na Podzamczu nie wolno zajmować się postrzyganiem sukna. Wyłączne prawo do tego zajęcia miał postrzygacz użytkujący postrzygaliń miejską. A zgodę na jej użytkowanie wydawali rajcy i oni też byli zobowiązani przeznaczyć dochody z niej płynące na ogólne potrzeby miasta. W dokumencie tym król zawarł też postanowienie ważne dla lubelskich cechów rzemieślniczych⁸. Otóż, dopóki osoba pragnąca trudnić się rzemiosłem w Lublinie nie przyjmie prawa miejskiego i nie złoży zobowiązania do posłuszeństwa starszemu danego cechu nie będzie mogła uprawiać żadnego rzemiosła oraz postanowił, że w Lublinie będzie tylko jeden rzemieślnik wykonujący zawód blacharza⁹ i jeden wykonujący zawód puszkarza¹⁰ [Nr 20].

Z kolei Zygmunt III Waza aby zwiększyć dochody Lublina wydał m. in. 15 lutego 1629 roku przywilej, w którym ustalił wysokość mostowego¹¹ i opłat od kupców przywożących sukno (tzw. strygielt). Przeznaczył też na potrzeby miasta połowę dochodów płynących z wagi, miar i innych podobnych urządzeń miejskich¹². Niestety nie zachował się oryginał tego dokumentu dlatego prezentujemy jego ekstrakt czyli wyciąg z XVII-wiecznych ksiąg rady miejskiej [Nr 21].

Ciekawym dokumentem z czasów panowania tego władcy jest mandat z 31 marca 1604 roku, w którym król polecał staroście lubelskiemu, aby ten nie zabraniał mieszczanom lubelskim "brania i łamania kamienia" na górę zwanej Tatars. Kamień ten mieszczanie wykorzystywali bowiem na budowę i naprawę murów miejskich oraz na wznoszenie własnych domów [Nr 22].

Władysław IV natomiast przywilejem z 25 marca 1635 roku zwolnił miasto na 20 lat od obowiązku dostarczania podwód, z zachowaniem tej powinności wobec posłów tureckich i tatarskich [Nr 23]. Król chciał w ten sposób odciążyć Lublin, który mocno podupadł z powodu 7-letniego "powietrza morowego" i szkód jakich doświadczył ze strony wojsk nękających miasto swymi przemarszami od blisko dziesięciu lat. Był to bowiem okres walk ze Szwecją i Rosją.

Kolejny władca - Jan Kazimierz - wydał m. in. potwierdzenie przywileju z 1656 roku zwalniającego Lublin od wyprawiania żołnierza łanowego¹³ (27 marca 1658 r. - [Nr 24]). A Michał

⁷ W postrzygaliń zajmowano się wykańczaniem spilśnionego sukna. Naciągano je na ramy, czesano, postrzygano specjalnymi nożycami, czyszczono, zdobiono.

⁸ Cechy zapewniały swoim członkom wyłączność produkcji w mieście, pełniły również funkcje wojskowe (obrona wyznaczonych obiektów fortyfikacji miejskiej), religijne (wspólne uczestnictwo w nabożeństwach i uroczystościach wojskowych, opieka nad kaplicami, ołtarzami) czy samopomocy (opieka nad chorymi, wdowami i sierotami po mistrzach).

⁹ Blacharze zajmowali się wytwarzaniem naczyń, elementów budowlanych i innych przedmiotów z cienkich blach żelaznych, stalowych lub stopów.

¹⁰ Puszkarze wyrabiali broń palną, głównie małe działka.

¹¹ Mostowe - podatek pobierany na rzecz panującego za przejazd przez most.

¹² W Polsce przedrozbirowej towary przeznaczone do sprzedaży na rynku miejskim musiały być wcześniej oszacowane pod względem ciężaru, rozmiaru czy objętości. Pomiaru takiego dokonywano przy pomocy wag, miar lub innych tego typu urządzeń będących własnością miasta, a opłaty wnoszone za tę "usługę" były istotnym źródłem dochodu miasta.

¹³ Piechotę łanową (wybraniecką) ustanowił Stefan Batory. Tworzyli ją kmiecie z dóbr królewskich osadzeni na gospodarstwach łanowych. Z każdego 20 łanów ziemi miał być wystawiony jeden żołnierz odpowiednio uzbrojony i wyekwipowany, a jego powinności i ciężary z tytułu posiadania ziemi spadały na chłopów użytkujących pozostałe 19 łanów.

Przeznaczenie dochodów płynących z wyrobu i sprzedaży gorzałki na wzmocnienie murów obronnych miasta; 12 maja 1524 r.

Zezwolenie na założenie blechu i szlifierni; 29 stycznia 1527 r.

Korybut Wiśniowiecki, powołując się na konstytucję sejmową z roku 1635 i dekret z 1659 roku, ponownie uwolnił Lublin wraz z jego przedmieściami, wsiami i folwarkami od wszelkich powinności na rzecz wojska, to znaczy "od wszelkich stanowisk, przechodów żołnierskich, chlebów, assignacyi". Dokument dotyczący tych ulg wystawiono pod datą 9 listopada 1669 roku [Nr 25].

Stanisław August Poniatowski zapisał się w dziejach miasta m. in. tym, że 3 grudnia 1784 roku zniósł Jurydykę Panny Marii (Brygidzkowską) [Nr 26]. Był to akt istotny dla gospodarki miasta, gdyż jurydyki stanowiąc własność prywatną szlachty lub klasztorów nie podlegały władzy i sądownictwu miejskiemu. Nie płaciły żadnych podatków na rzecz miasta i odciągały kupców poprzez organizowanie na swym terenie konkurencyjnych targów. Osiedlali tam również rzemieślnicy nie zrzeszeni w cechach (tzw. partacze).

Innym ciekawym dokumentem z czasów panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego jest zobowiązanie króla do zdobycia pieniędzy na wybudowanie mostu od Bramy Grodzkiej do Zamku. W dokumencie z 18 listopada 1785 obiecał, że wstawi się u stanów Rzeczypospolitej o wyłożenie koniecznych funduszy na sfinansowanie tego przedsięwzięcia. Przekazał też na najpilniejsze potrzeby miasta sumę z kasy miejskiej pozostałą z poboru podatku półczopowego i sumę 11402 zł z dochodu jakie miasto osiągnie w 1785 roku [Nr 27].

Omawiając przywileje królewskie dla miasta nie sposób pominąć dokumenty, w których kolejni władcy potwierdzali przywileje nadane Lublinowi przez poprzednich monarchów. Potwierdzenia te dotyczyły zarówno pojedynczych przywilejów, jak i wszystkich praw i wolności jakimi cieszyło się miasto do czasu wstąpienia na tron nowego króla. Dla przykładu prezentujemy dwa spośród nich. Pierwszy - Zygmunta III Wazy z 6 kwietnia 1588 roku [Nr 28], drugi - Michała Korybuta Wiśniowieckiego z 31 października 1669 roku [Nr 29]. W obydwu nowo koronowani królowie potwierdzali wszystkie prawa, przywileje i wolności od czasów lokacji miasta aż do ich panowania.

Cenną grupę dokumentów przechowywanych w Archiwum Państwowym stanowią przywileje cechowe. W porównaniu z dokumentami miejskimi są one często lepiej zachowane i posiadają bogatszą szatę graficzną.

Na początek zaprezentujemy przywilej Zygmunta Augusta z 30 lipca 1566 roku dla złotników, w którym król powtarzał i potwierdzał statut złotników lubelskich zatwierdzony 4 dni wcześniej przez władze miasta tj. burmistrza, rajców, wójta i ławników [Nr 30].

Kolejny dokument to potwierdzenie przywilejów i statutów cechowych cechu rzeźników z 21 marca 1633 roku. W akcie tym król Władysław IV potwierdził zakaz z 1475 roku dotyczący sprzedaży mięsa w Lublinie przez osoby z zewnątrz, za wyjątkiem poniedziałków i dni targowych, dopóki nie przyłączą się do cechu rzeźników. Za złamanie tego zakazu groziła im konfiskata mięsa i wszystkich rzeczy, które przy nich znaleziono. Król potwierdził też statuty cechowe oraz artykuły dodatkowe dla cechu [Nr 31].

W tym samym roku, 8 maja, Władysław IV wydał potwierdzenie statutu dla cechu kuśnierzy¹⁴ i artykułów dodatkowych do tegoż statutu zatwierdzonych w 1596 i 1633 roku przez burmistrza i rajców miasta Lublina [Nr 32].

Podobne potwierdzenie swego statutu uzyskał u Jana Kazimierza 20 sierpnia 1658 roku cech stelmachów¹⁵, kołodziejów¹⁶ i powroźników¹⁷ [Nr 33].

Natomiast król Jan III Sobieski potwierdzając 17 kwietnia 1678 roku statut cechu mieczników¹⁸, zabronił równocześnie Żydom, Ormianom i innym osobom handlować mieczami i innymi wyrobami tegoż cechu tak w mieście jak i na przedmieściach, za wyjątkiem czasu jarmarków [Nr 34].

¹⁴ Kuśnierze zajmowali się produkcją kozuchów, futer i innej odzieży ze skóry.

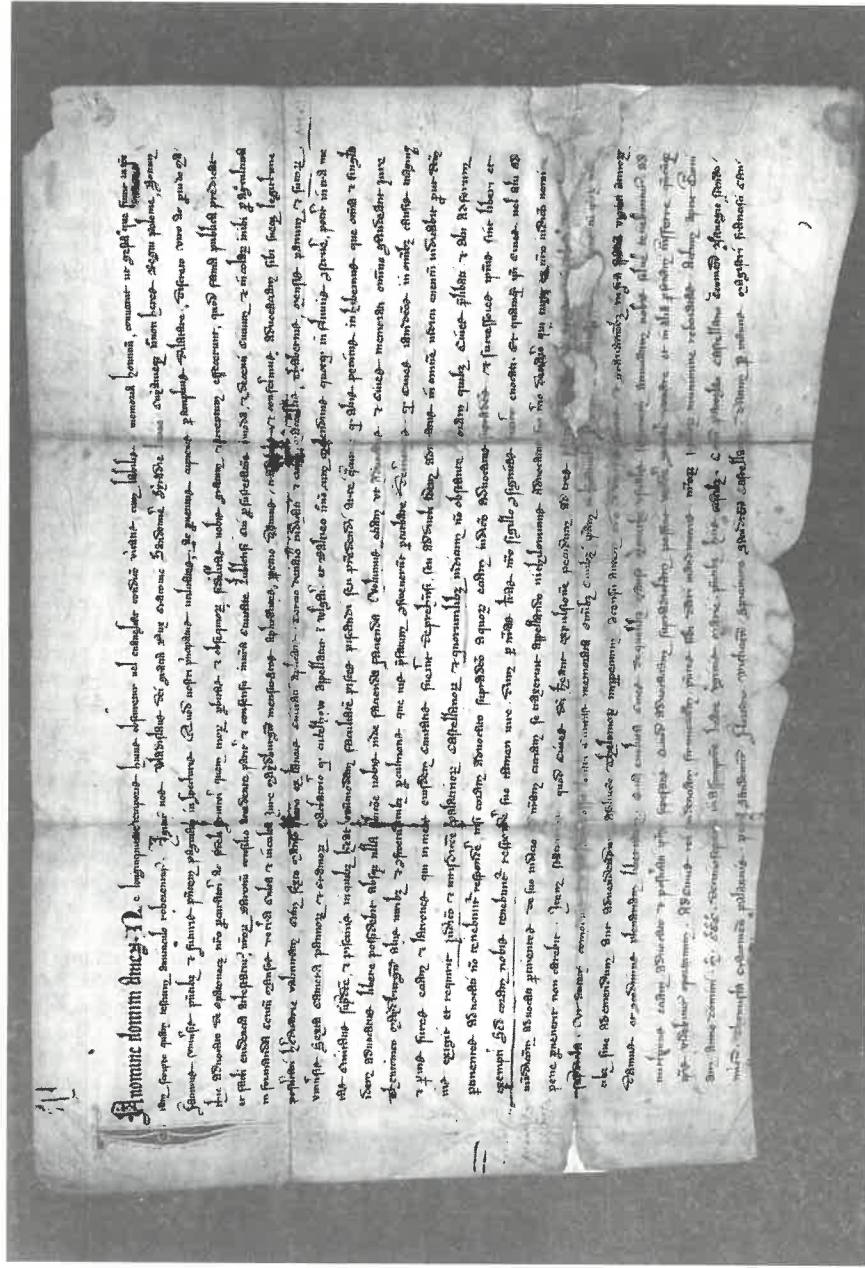
¹⁵ Stelmachowie wyrabiali wozy, bryczki, sanie, karoce, kołasy i inne powozy.

¹⁶ Kołodzieje zajmowali się wyrobem i naprawą kół do pojazdów konnych, a tam gdzie nie było stelmachów również produkcją całych wozów.

¹⁷ Powroźnicy trudnili się wyrabianiem grubych nici lnianych i konopnych, sznurów, powrozów, lin okrętowych, sieci i knotów do świec.

¹⁸ Miecznicy zajmowali się wyrobem, oprawą i ostrzeniem mieczy, szpad, szabel, pałaszy i innej broni siecznej.

Przywilej lokacyjny Lublina 15 sierpnia 1317 r.

W imię Pana amen. Aby z biegiem lat nie przeminęło i nie uległo zapomnieniu znaczenie tego dzieła, ponieważ pamięć ludzka jest zawodna, należy czyny dokonane potwierdzić za pomocą dokumentu pisanego i świadków.

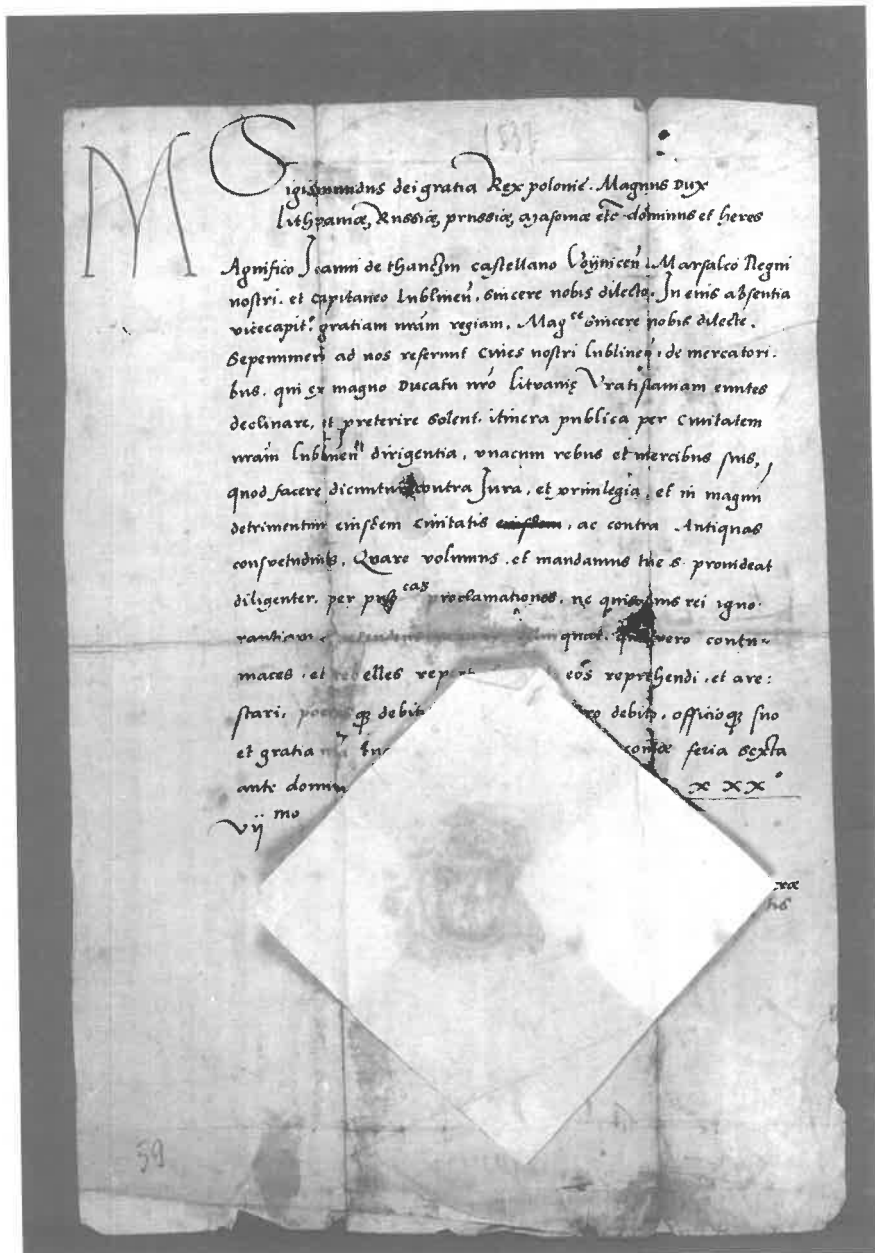
Przeło my, Władysław z Bożej łaski książe Krakowa, Sandomierza, Łęczycy, Kujaw i dziedzic Królestwa Polskiego, podajemy do wiadomości wszystkim obecnym i przyszłym [pokoleniom], które będą oglądały ten dokument, iż przagnąc znacznie powiększyć dochody i korzyści naszego państwa, za radą i zgodą baronów naszych mężów zaufanemu, opatrznemu Maciejowi z Opawowca, naszemu zarządcy i wiernemu słuźce, którego prawność obyczajów i niezwykła wierność uczyniła nam miłym bliskim, co wieść powszechna podaje i potwierdzają fakty, w mieście naszym Lublinie, któremu tam również dla zapewnienia wygodnego i dostannego utrzymania jego obywateli i mieszkańców przydzieliliśmy 100 łanów ziemi uprawnej i nieuprawnej według miary magdeburskiej, dajemy, darujemy i przekazujemy wieczysto wójtostwo temu i jego prawym spadkobiercom na prawie dziedzicznym z szóstym tanem wolnym z łanów miastu przydzielonych, z trzecim denarem z opłat sądowych, z jakimi rzecznymi, karcznaniami, ze wszystkimi ławami chlebynymi i szewskimi, z szóstą kramnicą suknienników i kramarzy, z rzeźnią, która pospolite nazywa się *kutełchow*, z łaźniami i myjami tyłoma, ile ich zdoła pobudować na rzekach w granicach miasta, a także z sadzawkami, w których ma prawo łowienia i chwytania ryb wszelkimi sposobami, czego całkowicie zabraniamy innym [mieszkańcom]. Te wszystkie [przywileje] będzie posiadał tenże wójt bez ograniczeń i bez obowiązku składania dla nas jakichkolwiek opłat z tego tytułu.

Chcemy również, aby wójt i wspomniani obywatele [miasta] korzystali w pełni z prawa teutońskiego, magdeburskiego, odrzuciwszy zupełnie wszelkie inne prawa i zwyczajy z nim niezgodne.

Postanawiamy więc, aby wymienieni obywatele we wszystkich sprawach wielkich i małych, a także złoździeje i złoczyńcy pochwycony w granicach miasta lub doprowadzeni, podlegali sądowi wójta, który ich będzie sądził w każdym przypadku, jak tego wymagają rzeczona prawo, bez sprzeciwu ze strony sądów i władzy sądowniczej wojewodów, kasztelanów lub jakichkolwiek innych sędziów. Wobec tych ostatnich obywateli [miasta] i inni podlegający jurysdykcji wójta nie są obowiązani odpowiadać, lecz tylko przed wyżej wspomnianym wójtem. Od ich sądów jest również całkowicie wolny wymieniony wójt i jego następcy, którzy mają obowiązek odpowiadać przed naszym sądem, ale wyłącznie na podstawie swojego prawa, gdy zostaną wezwani listem opatrzonym naszą pieczęcią. A chociaż wymienieni obywatele [miasta] lub inne [osoby] podlegające sądownictwu wójta będą odwoływali się z apelacją do sądu naszego królewskiego, wójt nie będzie pozbawiony swojego trzeciego denara z tytułu kary, ale otrzyma go z naszego sądu.

Postanawiamy również, aby wspomniani obywatele mieli wygon dla bydła w trzech stronach miasta, który w mowie potocznej nazywa się skotnik. Aby zaś stworzyć jeszcze dogodniejsze i korzystniejsze warunki lokacji miasta, wszystkim jego mieszkańcom dajemy na zawsze wolność od placenia cel, dokądkolwiek by jechali przez nasze państwo ze swymi towarami czy to w celu zakupu, czy sprzedaży. Natomiast od podatku na rzecz naszą oraz od wszelkich usług i ciężarów uwalniamy ich całkowicie na przeciąg 20 lat. Gdy okres tej wolności minie, będą oni obowiązani płacić corocznie z każdego łanu i wiarunek w monecie obiegowej. Zezwalamy także wójtowi i jego spadkobiercom, aby mogli sprzedać wymienione wójtostwo, zamienić, darować lub przenieść tytuł własności na inną osobę, kiedy im to będzie dogodnie.

Dla potwierdzenia powyższego rozkazaliśmy wydać niniejszy dokument potwierdzony naszą pieczęcią. Działo się pod Krakowem roku Pańskiego MCCCXXVII, w dniu święta Wniebowzięcia Błogosławionej Panny Marii [15 VIII 1317], w obecności świadków Pakostawa kasztelana krakowskiego, Nawoja sandomierskiego, Tomisława krakowskiego wojewodów i Piotra sandomierskiego, Floriana wiślickiego, Spycymira sądeckiego kasztelanów. Dano przez ręce Franciszka, magistra, kanclerza krakowskiego.

Zakaz omijania Lublina przez kupców; 9 marca 1537 r.

Potwierdzenie swych artykułów statutowych otrzymali od tegoż króla również cyrulicy¹⁹ (28 sierpnia 1690) [Nr 35].

Z kolei August II Mocny potwierdził dokument dla cechu piwowarów lubelskich z 27 maja 1715 roku, w którym to dokumencie burmistrz i rajcy miasta Lublina z powodu zniszczenia przywileju cechu piwowarów zatwierdzili ponownie artykuły cechowe przedłożone przez tychże piwowarów i reaktywowali ich cech [Nr 36].

Muzycy lubelscy natomiast, po zawiązaniu „Kongregacji Muzycznej Lubelskiej”, postarali się o zatwierdzenie artykułów swej Kongregacji przez burmistrza i rajców miasta Lublina, a następnie o potwierdzenie decyzji władz miejskich przez króla Stanisława Augusta Poniatowskiego - dokument z 10 lutego 1781 roku [Nr 37].

Na zakończenie, jako ciekawostkę dotyczącą charytatywnej działalności miasta, przedstawiamy dokument z 21 lutego 1510 roku, mocą którego Zygmunt Stary, na prośbę burmistrza i rajców lubelskich, zatwierdził zapis czynszu z ogrodów zw. Krejdlarowskimi na rzecz szpitala św. Ducha i ubogich tam przebywających²⁰. Uwolnił też ogrody i pobierany z nich czynsz od wszelkich obciążeń oraz wypraw wojennych i poddał je jurysdykcji kościelnej [Nr 38].

Na wystawie zaprezentowano najważniejsze i najciekawsze, naszym zdaniem, przywileje królewskie dla miasta Lublina. Wyeksponowanie wszystkich dokumentów przechowywanych w Archiwum Państwowym było z wielu względów niemożliwe. Pełny ich obraz daje „Katalog dokumentów miasta Lublina, jego jurydyk, cechów, kościołów i klasztorów 1317-1792” opracowany przez dr Marię Trojanowską, wydany w 1996 roku. Do niego zatem odsyłamy osoby, pragnące zapoznać się ze wszystkimi dyplomami przechowywanymi w naszym Archiwum.

Justyna Kliszewska

We wprowadzeniu wykorzystano:

1. *Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 roku*, t. A-N, O-Ż, Warszawa 1981.
2. *Katalog dokumentów miasta Lublina, jego jurydyk, cechów, kościołów i klasztorów 1317-1792*, oprac. M. Trojanowska, Lublin 1996.
3. *Lublin w dokumencie 1317-1967*, oprac. F. Cieślak, H. Gawarecki, M. Stankowa, Lublin 1976.
4. *Materiały do historii miasta Lublina 1317-1792*, oprac. J. Riabinin, Lublin 1938.

¹⁹ Cyrulicy (balwierze) trudnili się gołeniem i stryżeniem włosów oraz wykonywali podstawowe zabiegi felczerskie (np. puszczenie krwi).

²⁰ W połowie XV wieku Krejdlarowie, właściciele ogrodów, zapisali na rzecz szpitala czynsz z nich płynący w wysokości 2 grzywien.

Na terenie ogrodów krejdlarowskich powstała Lubomelszczyzna, późniejsza Wieniawa.

Przywilej na postrzygalnię sukna; 28 maja 1564 r.

Uwolnienie miasta od powinności na rzecz wojska; 9 listopada 1669 r.

Przywileje ustrojowe

Nr 1. Władysław Łokietek zleca Maciejowi, wójtowi z Opatowca lokację Lublina na prawie niemieckim; 15 sierpnia 1317 r. [Dokumenty miasta Lublina (dalej: DmL), sygn. 1].

Nr 2. Kazimierz Wielki sprzedaje wójtostwo lubelskie wraz ze wsiami Bronowice i Konopnica niemieckiemu mieszczaninowi, Franczkowi z Moguncji; 25 stycznia 1342 r. [DmL, sygn. 2].

Nr 3. Postanowienie Jana Olbrachta o powoływaniu przez wójta dziedzicznego i jego następców podwójciego biegłego w prawie, wiarygodnego i cieszącego się dobrą sławą, aby ten sprawował jurysdykcję nad mieszczanami lubelskimi; 21 września 1494 r. [DmL, sygn. 22].

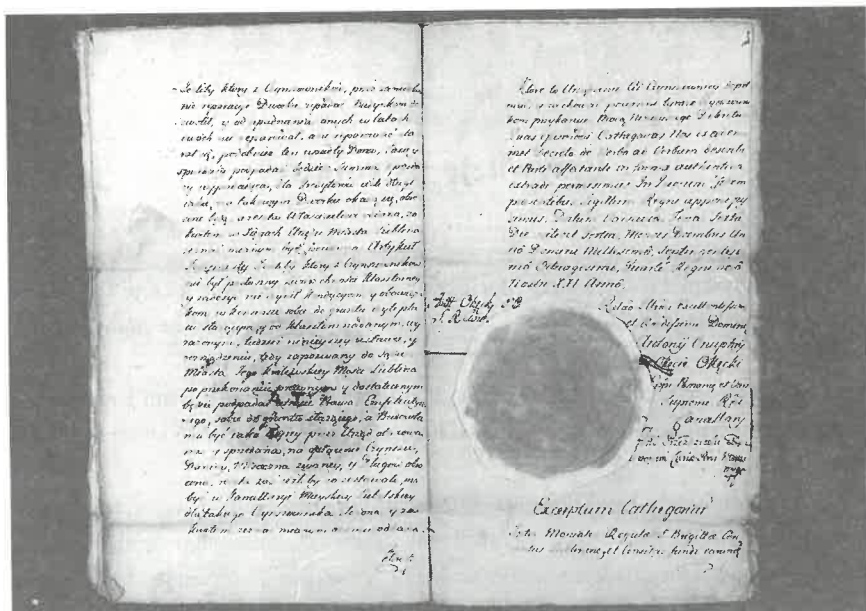
Nr 4. Wykupienie przez miasto wójtostwa wraz ze wsią Bronowice z rąk spadkobierców Stanisława Morsztyna, wójta lubelskiego; 27 lipca 1504 r. [DmL, sygn. 28].

Nr 5. Zygmunt Stary przyłącza i wciela wójtostwo lubelskie do miasta ze wszystkimi należącymi do niego posiadłościami i dochodami; 20 stycznia 1548 r. [DmL, sygn. 97].

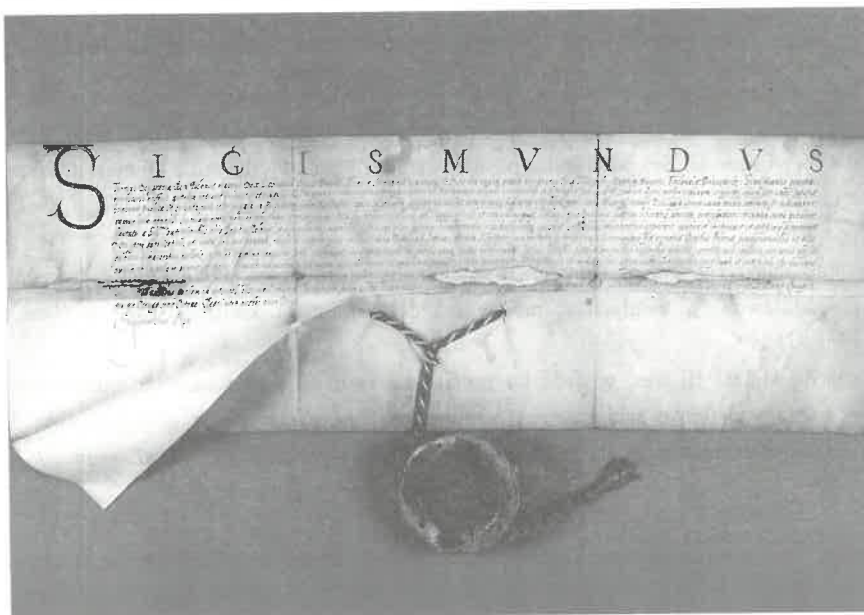
Nr 6. August III Sas potwierdza postanowienie Zygmunta Starego z 16 maja 1508 r., aby rajców lubelskich wybierać wyłącznie spośród ławników; 24 grudnia 1760 r. [DmL, sygn. 198].

Nr 7. Dekret Zygmunta Starego o wybieraniu podwójciego, czyli wójta sądowego, spośród ławników biegłych w prawie magdeburskim; 11 kwietnia 1523 r. [DmL, sygn. 43].

Nr 8. August III Sas, w związku z ciągłymi sporami wewnątrz władz miejskich, wyznacza wyjątkowo sam czterech burmistrzów z grona rajców z ubiegłego roku i nakazuje mieszczanom posłuszeństwo ich władzy; 31 stycznia 1763 r. [DmL, sygn. 200].

Zniesienie Jurydyki Marii Panny; 3 grudnia 1784 r.

Potwierdzenie przez Zygmunta III Wazę wszystkich przywilejów Lublina; 6 kwietnia 1588 r.

Przywileje gospodarcze

Nr 9. Książęta Jagiełło i Skirgiełło nadają lubelskim mieszczanom prawo wolnego wstępu na Litwę w celach handlowych i gwarantują im opiekę oraz bezpieczeństwo w czasie pobytu na terytorium znajdującym się w ich władaniu; 15 kwietnia 1383 r. [DmL, sygn. 7].

Nr 10. Władysław Jagiełło nadaje Lublinowi prawo składu z 8-dniowym przymusem składowym; 2 stycznia 1392 r. [DmL, sygn. 8].

Nr 11. Kazimierz Jagiellończyk ustanawia w Lublinie cztery jarmarki; 30 czerwca 1448 r. [DmL, sygn. 10].

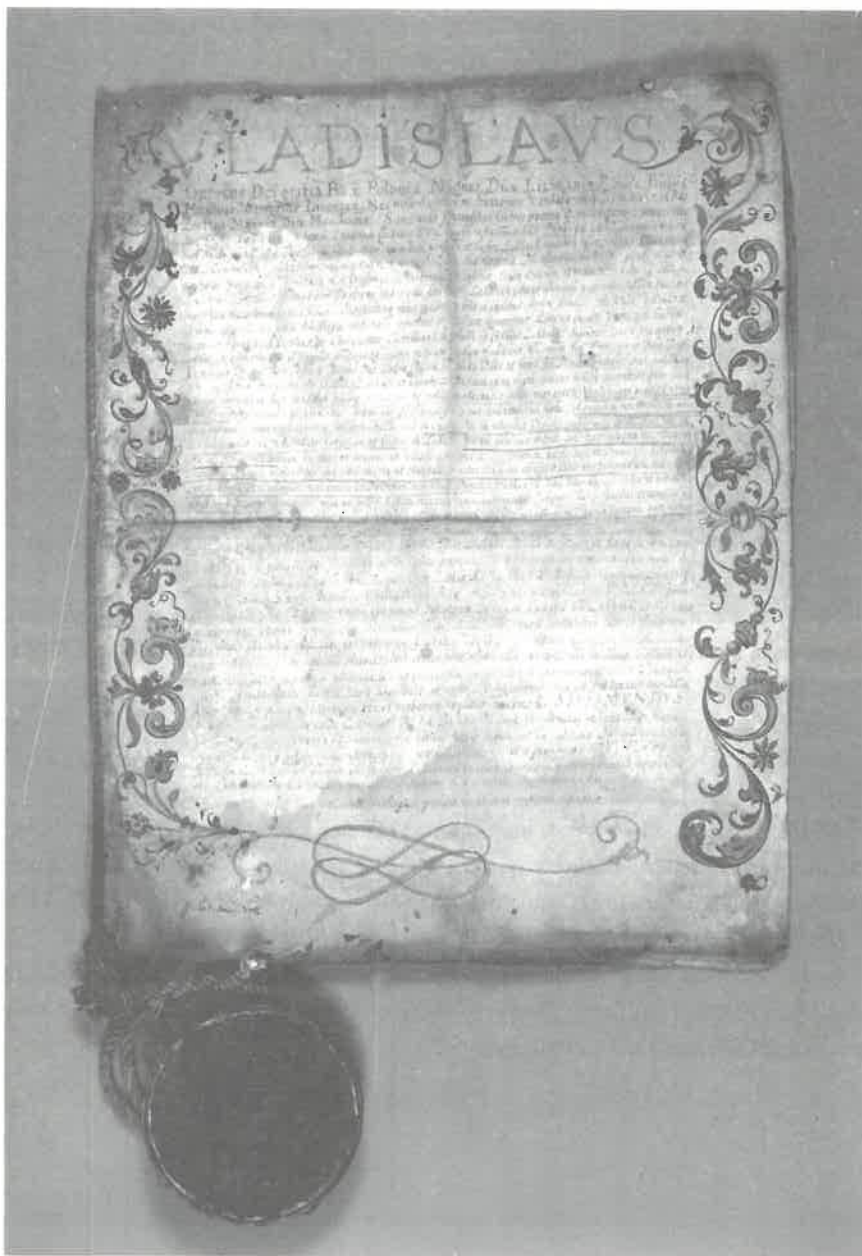
Nr 12. Aleksander Jagiellończyk uwalnia miasto na wieczne czasy od wszelkich wypraw wojennych, do jakich byli zobowiązani mieszkańcy Lublina z tytułu posiadania dóbr Ponikwoda; 13 czerwca 1502 r. [DmL, sygn. 24].

Nr 13. Aleksander Jagiellończyk nadaje miastu na 1 rok dochód z podatku czopowego, z przeznaczeniem go na obwarowanie i odnowienie miasta; 8 marca 1506 r. [DmL, sygn. 32].

Nr 14. Zygmunt Stary zwalnia Lublin na 18 lat od podatków na rzecz króla i obronę państwa, na 8 lat od podwód i na 1 rok od podatku czopowego; 29 sierpnia 1515 r. [DmL, sygn. 40].

Nr 15. Zygmunt Stary zezwala burmistrzowi i rajcom lubelskim na udzielanie według własnego uznania pozwolenia na wyrób i sprzedaż gorzałki, a zgromadzone tą drogą pieniądze władze miasta miały obrócić na wzmocnienie murów obronnych; 12 maja 1524 r. [DmL, sygn. 44].

Nr 16. Zygmunt Stary udziela pozwolenia na założenie za murami miasta, nad rzeką Bystrzycą blechu i szlifierni. Dochody płynące z tych urządzeń miały zasilić kasę miejską; 29 stycznia 1527 r. [DmL, sygn. 45].

Potwierdzenie statutu cechu rzeźników; 21 marca 1633 r.

Nr 17. Zygmunt Stary zatwierdza dekret komisarzy królewskich, zezwalający mieszczanom lubelskim na przejście gruntu należącego do klasztoru ss. Brygidek na potrzeby blechu i kanałów miejskich; 10 października 1531 r. [DmL, sygn. 50].

Nr 18. Zygmunt Stary wydaje zakaz omijania Lublina przez kupców jadących z Wielkiego Księstwa Litewskiego do Wrocławia; 9 marca 1537 r. [DmL, sygn. 70].

Nr 19. Zygmunt August nadaje burmistrzowi i rajcom lubelskim na 2 lata prawo do pobierania czopowego od mieszkańców miasta i przybyszów, a zgromadzone w ten sposób fundusze miały być przeznaczone na naprawę murów obronnych miasta; 24 stycznia 1556 r. [DmL, sygn. 103].

Nr 20. Zygmunt August potwierdza miastu przywilej na postrzygalię sukna, zakazuje też uprawiania przez kogokolwiek jakiegokolwiek rzemiosła przed przyjęciem prawa miejskiego i złożeniem zobowiązania do posłuszeństwa starszym danego cechu, postanawia również, że w Lublinie będzie tylko jeden blacharz i jeden puszkarz; 28 maja 1564 r. [DmL, sygn. 108].

Nr 21. Ekstrakt, czyli wyciąg, z XVII-wiecznych ksiąg rady miejskiej przywileju Zygmunta III Wazy z 25 lutego 1629 r., dotyczącego ustalenia wysokości podatku mostowego i opłat od kupców przywożących sukno do Lublina oraz przeznaczenia na potrzeby miasta połowy dochodów płynących z wagi, miar i innych podobnych źródeł, [DmL, sygn. 155].

Nr 22. Zygmunt III Waza poleca staroście lubelskiemu, aby ten nie zabraniał mieszczanom lubelskim "brania i łamania kamienia" na górze zwanej Tatary; 31 marca 1604 r. [DmL, sygn. 131].

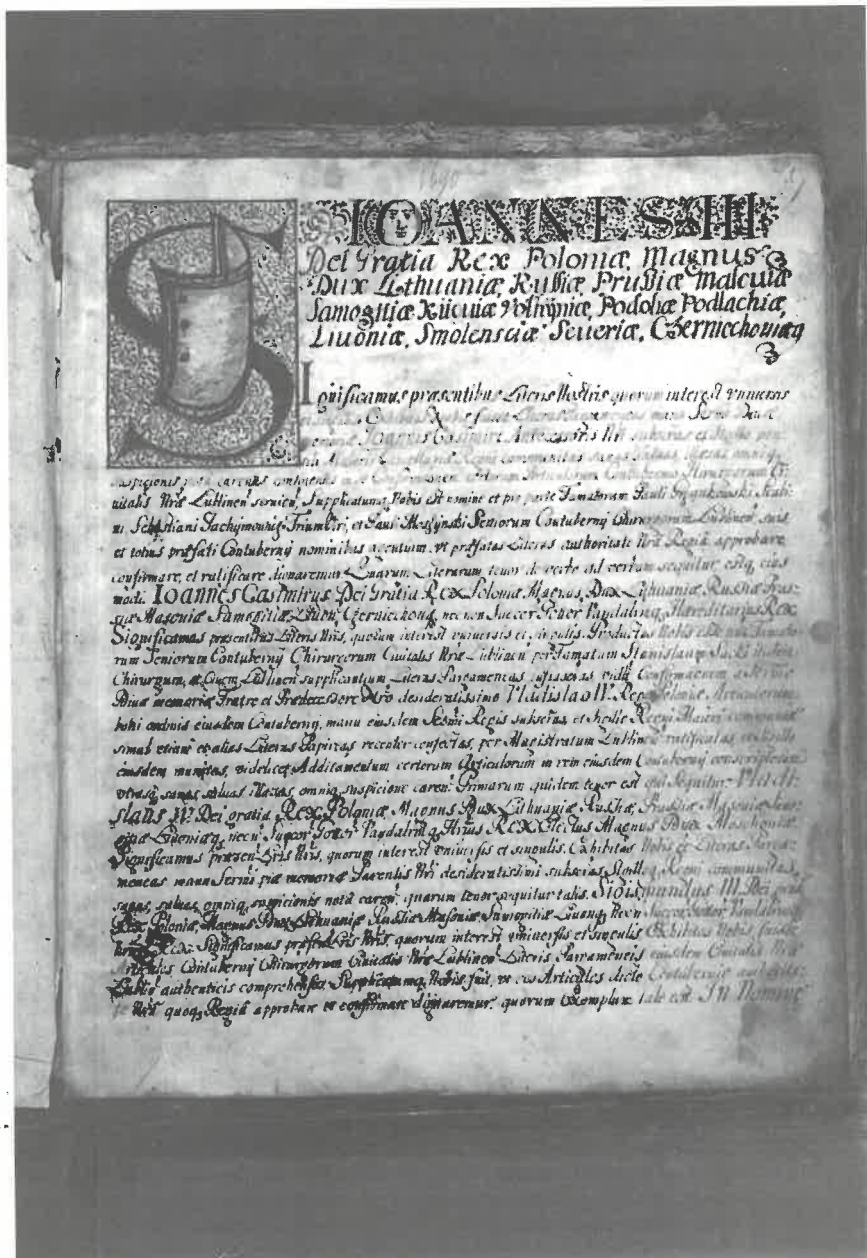
Nr 23. Władysław IV zwalnia miasto na 20 lat od obowiązku dostarczania podwód, z zachowaniem tej powinności wobec posłów tureckich i tatarskich; 25 marca 1635 r. [DmL, sygn. 160].

Nr 24. Jan Kazimierz potwierdza przywilej z 1656 r., zwalniający Lublin od wyprawy łanowego żołnierza; 27 marca 1658 r. [DmL, sygn. 171].

Nr 25. Michał Korybut Wiśniowiecki uwalnia ponownie Lublin wraz z jego przedmieściami, wsiami i folwarkami od wszelkich powinności na rzecz wojska; 9 listopada 1669 r. [DmL, sygn. 176].

Nr 26. Stanisław August Poniatowski znosi Jurydykę Marii Panny (Brygidkowską); 3 grudnia 1784 r. [DmL, sygn. 203].

Nr 27. Stanisław August Poniatowski zobowiązuje się zdobyć pieniądze na wybudowanie mostu od Bramy Grodzkiej do Zamku oraz przekazuje na najpilniejsze potrzeby miasta sumę pozostałą z poboru podatku półczopowego i sumę 11402 zł z dochodu jaki miasto osiągnie w 1785 roku; 18 listopada 1785 r. [DmL, sygn. 204].

Potwierdzenie statutu cechu cyrulików; 28 sierpnia 1690 r.

Nr 28. Zygmunt III Waza potwierdza wszystkie prawa i przywileje jakie Lublin otrzymał od kolejnych władców Polski; 6 kwietnia 1588 r. [DmL, sygn. 123].

Nr 29. Michał Korybut Wiśniowiecki potwierdza wszystkie prawa, wolności i przywileje nadane Lublinowi od czasów lokacji; 31 października 1669 r. [DmL, sygn. 175].

Przywileje cechowe

Nr 30. Zygmunt August powtarza i potwierdza statut cechu złotników lubelskich; 30 lipca 1566 r. [Cech złotników, sygn. 1].

Nr 31. Władysław IV potwierdza statuty cechu rzeźników i zakaz sprzedaży mięsa w Lublinie pochodzący z 1475 roku; 21 marca 1633 r. [Cech rzeźników, sygn. 4].

Nr 32. Władysław IV potwierdza statut dla cechu kuśnierzy; 8 maja 1633 r. [Cech kuśnierzy, sygn. 1].

Nr 33. Jan Kazimierz potwierdza statut cechu stelmachów, kołodziejów i powroźników; 20 sierpnia 1658 r. [Cech bednarzy, sygn. 18].

Nr 34. Jan III Sobieski potwierdza statut cechu mieczników i zabrania osobom spoza cechu handlować na terenie miasta mieczami i innymi wyrobami mieczników, oprócz czasu jarmarków; 17 kwietnia 1678 r. [Cech mieczników, sygn. 4].

Nr 35. Jan III Sobieski potwierdza artykuły statutowe cyrulików lubelskich; 28 sierpnia 1690 r. [Cech cyrulików, sygn. 4].

Nr 36. August II Mocny potwierdza statut cechu piwowarów; 27 maja 1715 r. [Cech piwowarów, sygn. 1].

Nr 37. Stanisław August Poniatowski potwierdza artykuły Kongregacji Muzycznej Lubelskiej; 10 lutego 1781 r. [Konfraternia muzyczna, sygn. 1].

Inne

Nr 38. Zygmunt Stary zatwierdza zapis czynszu z ogrodów zw. Krejdlarowskie na rzecz szpitala św. Ducha i przebywających tam ubogich; 21 lutego 1510 r. [DmL, sygn. 36].

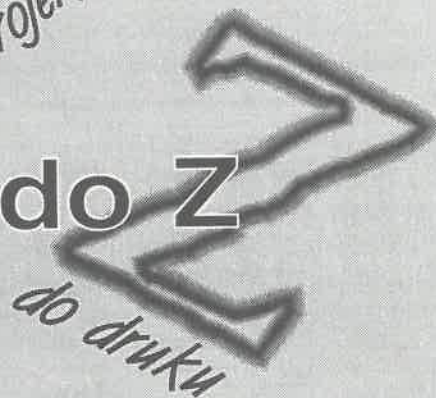
LZGraf. S.A.

Profesjonalne usługi poligraficzne^{*)}

od A...

...do Z

Lubelskie Zakłady Graficzne S.A.

20-950 Lublin, ul. Unicka 4
tel. (0 81) 747 35 00, fax (0 81) 747 15 21

*) projekty graficzne, druk offsetowy rolowy i arkuszowy, usługi introligatorskie,
druk etykiet sztancowanych i samoprzylepnych